

Als blexem en donder de bloemen soo vervaelschen

door Wieb Top

Een regionaal bijenboek uit 1786 (deel II)

Petrus Hendrix, de schrijver van *Het Geldersch Byenboek* wist geen ander antwoord op de vraag van zijn leerling waartoe de darren dienden dan te verwijzen naar de doelmatigheid van al het geschapene. We weten dat de kapelaan wel over enige lectuur beschikte, maar in zijn dagen was men nog niet veel verder dan de ontdekking, dat de koning van het vrouwelijk geslacht moest zijn. In het vorige artikel over dit boekje (*Bijen*, april 1992) is al verteld dat Hendrix zich vooral baseerde op eigen ondervinding. En 44 jaar imkeren levert een respectabele hoeveelheid kennis en ervaring op. Er was in zijn tijd nog weinig voorlichtingslectuur. De voor ons zo vanzelfsprekende rationele aanpak, gebaseerd op eigen ervaring en waarneming, was rond 1760 nog maar pas begonnen. Voordien ging men te rade bij de traditie en de overlevering en werd aan de bestaande kennis in het algemeen weinig toegevoegd. Hendrix volgt de catechismusvorm, maar nummerde vraag en antwoord niet. Wel volgt hij een zeker systeem: aard van de bijen, de vijanden, de woning, het zwermen, enzovoort. De vraag waar de was (een uiterst belangrijk bijproduct) vandaan komt kan mit seekerheydt niet beantwoordt worden (pag. 16), dat is nog niet ontdekt. Zeker niet van het 'blomsel', stuifmeel, zoals wel wordt beweerd, want de meester heeft gezien, dat een zwerm, opgesloten in een lege korf wel was voortbrengt terwijl er geen aanvoer is van 'blomsel'.

Bijen en het weer

Een opmerkelijke vraag is die naar de voorspelbaarheid van het weer op lange termijn. Zijn er tekenen die aanwijzingen geven voor vette of magere jaren en zo ja, welke zijn dat? We weten het niet zeker, maar beschikken wel over enkele aanwijzingen af te leiden uit de stand van de planeten. Maar deze zijn bedrieglijk: zo regeerde in 1783 de planeet Saturnus, een koude en onaengenaeme planeet en je zou een slecht bijenjaar verwachten. Maar het werd een heel goed jaar. Andere waarnemingen van Hendrix hebben deze ondervinding bevestigd. Zo gaf het jaar 1772 veel eclipsen rond zon en maan, maar het bijenjaar was

overvloedig. Veel douw in het voorjaar geeft veel honing want het douwwater wordt overdag door de zonnearmte omgezet in honing, dat door de bijen gemakkelijk op te halen is. De bijen weten eerder dan de mens of het een goed of slecht jaar zal worden, maar zien daarentegen regen en wind niet van te voren aankomen. Nog erger wordt het als een plotse blexem en donder de bloem soo vervaelschen, dat de byen geenen honingh meer en haelen (pag. 20). Met ander woorden: onweer is het ergste, de bij weet dan de weg niet meer en de oogst ligt stil. Dat de lange-termijn-voorspelling niet veel opleverde zal ons niet zo verbazen. Maar dat er in de achttiende eeuw ijverig naar gezocht is wordt begrijpelijk als we bedenken dat men in die tijd ontdekte dat er meer te weten is dan men ooit vermoedde. Waarom zou een uitbreiding van meteorologische kennis daar buiten vallen?

Ziekten en plagen

De bijen hebben veel vijanden; in de korfteelt van toen misschien nog meer dan later. Hendrix deelt ze in: er zijn uitwendige en inwendige vijanden. Vogels (mussen, mezen) zijn het ergst want ze dringen zelfs door tot in de korven. Men moet ze vangen en doden. En dat geldt uiteraard ook voor wespen en spinnen. In 1782 en 1783 is de bijenwolf gesignaleerd. Hij brengt meer schade toe dan een echte wolf aan de schapen. Deze bijenwolf heeft in die jaren veel schade veroorzaakt. De bijen van Hendrix stonden bij het boekweit en waren in goede staat. Door de bijenwolf zijn ze binnen een week geheel bedorven. De bijenwolf werkt op het heetst van de dag. Later, op de heide, konden

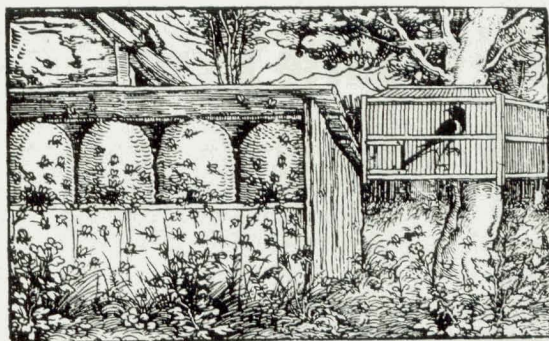

de bijen zich weer enigszins herstellen. Nog ernstiger zijn de berichten uit Duitsland en Frankrijk geweest. Toen daar een eeuw geleden de bijenwolf in een zeker jaar actief was geweest, brak in het daarop volgende voorjaar onder mensen de pest uit. Het oorzakelijke verband tussen beide feiten wordt door Hendrix niet duidelijk gemaakt, maar hij constateert dankbaar, dat de pest in ons land niet uitbrak: 'voor welck quaet den goeden Godt ons genadiglijk bewaert heeft' (pag. 22). De inwendige vijanden zijn van alle tijden: de motten. De meester heeft nog niet door ondervinding geleerd hoe hij dit kwaad kan voorkomen. Hij raadt aan de witte vlinders te doden en geen kleine volken op te zetten, want die hebben er meer last van dan de grote. Bij de vijanden rekent Hendrix ook de rovers onder de bijen. Zij brengen elkaar in het vroege voorjaar, als er nog geen bloemen bloeien, een visite, schrijft hij niet zonder humor. Zij nemen op de thuisreis zoveel mogelijk honing mee. De leerling heeft gehoord, dat er mensen zijn die hun bijen africhten op dit roven, maar de meester (die overigens zelf de vraag ingaf) antwoordt ontwijkend: dat zou zeer onchristelijk zijn en een grote zonde tegen de liefde en de rechtvaardigheid Gods. Tijdelijk de vlieggaten verkleinen helpt ook en voeren mag alleen 's avonds. Een ander middel is: de vlieggaten rondom besmeren met moedermelk 'en de roovers terstondt sullen vertrecken ende wech vlyeghen. Dit alles is sonder fabel mits ondervinding' (pag. 37). En ja, wat helpt als je echt geen raad meer weet? De korven zo ver uit elkaar zetten dat ze elkaar niet meer kunnen vinden.

216

Zwermen

Over zwermen en zwembehandeling weet de kapelaan alles, al speelde zijn onbekendheid met de functie van de darren hem wel eens parten. Een moederloos volk in maart of april? Schudt de moeder uit een goede korf bij de moederloze. De goede korf, zo heeft hij ondervonden, kan uit 'saet' een nieuwe moeder kweken en de moederloze korf is gered. Sommigen zeggen, dat ook het plaatsen van een stuk raat met 'saet' in de korf van het moederloze volk een oplossing is, maar zelf doet hij het anders. Een moederloos volk is herkenbaar aan het droevige huilen en ook aan het 'tylgat': als er een bij steeds in- en uitloopt en daarna om het vlieggat, dan is er geen koningin meer. Om drie uur 's middags kan men dit het beste zien. Een andere methode is: sterk voeren. Als er niet bijgebouwd wordt om het voer te bergen, is er geen moeder aanwezig. Een moeder kan ook een gebrek hebben, lichamelijke, of er is een dolle moeder, die meerdere eitjes per cel legt of helemaal geen eitjes. De meeste moeren gaan verloren als ze

nog heel jong zijn en wel vlak voor ze gaan leggen. Hendrix staat hier voor een raadsel: Dit is een geheimenisse van de bye, het welck ick tot nu door ondervinding niet hebben kunnen ontdekken (pag. 55). Jagen ze haar op, maken ze haar zo wild, dat ze de korf moet verlaten, wellicht intrekt bij een ander volk, dat haar ombrengt? We zitten hier vlak bij de oplossing van Hendrix' probleem: de moeder verlaat, min of meer gedwongen, inderdaad de korf en keert soms niet terug van de bruidsvlucht! Zo wist hij ook geen antwoord op de vraag van de discipel: Hoe kan ick dit swaermen beletten?

Om dit swaermen te beletten worden veel kunstenaars gevonden. Maer tot desen dag heb ick er geene gekend, die dese konst onfeilbaer aan my getoont heeft. Wie aen my dit kan leeren, sal ick als mijnen meester eeren (pag. 57).

Een overpeinzing tot slot

Een kapelaan aan de Maas, enige huizen en een kerk en in een wijde kring daar omheen de boerderijtjes, het kasteel van Arcen aan de overkant duidelijk zichtbaar en dat van Broekhuizen wat vager, tegen de noordelijke horizon. Heren en knechten in een nog feodale maatschappij, waar de jaren vergleden zonder eender te zijn, want er waren goede en slechte bij. In de wereld van Petrus Hendrix werd dat mee bepaald door de opbrengst van de bijenkorven.

